

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота магістра
з теми **ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОЦІННОГО КОМПОНЕНТА В
УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

Виконала: студентка 2 курсу
групи Ukr1b-M18z
спеціальності 014. Середня
освіта
(Українська мова і література)
Фурман Вероніка
Сергіївна
Керівник: д.п.н., доц.
Попович А. С.
Рецензент: д.ф.н., доц.
Галайбіда О.В.

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ	
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ОЦІНКА ЯК ЛОГІКО - ФІЛОСОФСЬКА ТА МОВНА	
КАТЕГОРІЯ.....	7
1.1. Вивчення категорії оцінки в суміжних з лінгвістикою дисциплінах.....	7
1.2. Мовні аспекти категорії оцінки.....	22
1.2.1. Поняття оцінки у лінгвістиці. Шкала оцінки.....	22
1.2.2. Класифікація оцінок.....	30
РОЗДІЛ II. ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В МОВІ СУЧАСНОЇ	
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ.....	38
2.1. Засоби вираження категорії оцінки сучасної української літературної	
мови.....	38
2.2. Реалізація категорії оцінки у мові історичних романів Р. Іваничука	
«Вогненні стовпи» та Ю. Мушкетика «На брата брат».....	47
РОЗДІЛ III. ТЕКСТОВІ ФУНКЦІЇ ОЦІНКИ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ.....	62
3.1 Ментальні та лінгвоантропоцентричні чинники створення оцінних	
висловлень в українській історичній прозі.....	62
3.2 Прецедентні тексти як дискурсивні маркери в історичній художній	
прозі.....	72
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Мова виступає засобом репрезентації реального світу в світ ідей, відповідно, в її елементах поєднується інтелектуальна та оцінна форми пізнання світу, а оцінність в пізнанні відповідає оцінності в мові [29, с. 103].

Універсальна категорія оцінки пов'язана з усіма процесами людської діяльності. Ми користуємося оцінками щодня: як громадяни і члени суспільства, як представники своєї нації, як носії певної культури й учасники історичної епохи, як професіонали у своїй справі. Оцінка всепроникна, її вияви знаходимо у морально – етичних принципах, у національно-специфічних асоціаціях і в особистому житті кожної людини. Сьогодні навіть існують професії, повністю засновані на оцінці: оцінка вартості майна, нерухомості тощо, оцінювання програм або політики, оцінка ефективності заходів, оцінка рівня знань, розробка стандартів для різних галузей. Оцінка репрезентує людський вимір мови і мовлення. Важко уявити людину, яка б не пізнавала і не осмислювала світ, не втілювала б своїх думок у мові [26, с. 8].

Отже, оцінка – це універсальна категорія, що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення й реалізується в частинах слова, вигуках, модальних частках, повнозначних лексемах, словосполученнях, фразах, у мовленнєвих актах й аксіологічних категоріях [33, с. 55].

Широке розповсюдження феномена оцінки в різних сферах діяльності людини і суспільства послужило причиною того, що вивчення деяких аспектів проблеми оцінки проводиться не тільки в таких психологічних дисциплінах, як педагогічна (оцінка як засіб стимуляції й орієнтації), вікова (формування самооцінки в онтогенезі) і соціальна психологія (оцінка як засіб соціальної регуляції або оцінка як компонент аттітюдів), але і в інших науках, наприклад, у педагогіці (оцінка знань і поведінки учня), в економіці (оцінка товару, оцінка альтернатив і наслідків при прийнятті рішень), в метрології (оцінка як один з прийомів характеристики величин), в медицині (оцінка хворим свого стану), в юриспруденції (оцінка обставин та наявності

складу злочину) і особливо інтенсивно у філософських науках (у гносеології, логіці, етиці, естетиці, аксіології), в яких категорія «оцінки» у деяких випадках співвідноситься з такими категоріями, як «пізнання», «відображення», «цінність».

У лінгвістиці тривалий час оцінка розглядалася лише як семантична або семантико – синтаксична категорія. Пізніше науковці звернули увагу на інші аспекти оцінки: функціональна природа оцінки (О. М. Вольф), логіка оцінок (О. О. Івін, О. М. Вольф та ін.), прагматичні особливості реалізації оцінних значень (Н. Д. Арутюнова, О. Л. Бессонова, Т. А. Космеда та ін.), зв'язок оцінки з емоційністю й експресивністю (В.М.Телія, В. І. Шаховський, Д. М. Шмельов та ін.), місце оцінки в структурі тексту та дискурсу (В. Г. Гак, А. Л. Голованевський, Н. В. Гончарова, А. П. Загнітко та ін.), співвідношення оцінки з модальністю (І. Р. Гальперін, Т. В. Маркелова, Р. З.Мурясов, А. С. Самігуліна, З. Я. Тураєва, А. Л. Федорова та ін.), мовна оцінка в етнокультурному аспекті (В. Кононенко, Г. Складіченко, Н. М. Кислицина та ін.) [25, с. 39].

На сучасному етапі розвитку мовознавства досліджуються також прагмасемантичні особливості категорії оцінки у рекламних текстах (Л.Киричук), спрямованість оцінки у синонімії (В. Кирилова); оцінка описується як один із лінгвостилістичних засобів передачі емоційного стану та формування емотивного значення номінації (О. Островська, Н.Позднякова, А. Троцюк). Найбільшу увагу дослідники зосереджували на аналізі оцінних засобів у текстах художнього стилю (Т. Космеда, С. Кривонос, О.Островська, У. Соловій та ін.).

Проте питання про роль оцінки та аналіз оцінних засобів у текстах української історичної прози залишається поза увагою науковців. Відсутність у вітчизняному мовознавстві ґрунтовних праць з цієї проблеми й зумовило **актуальність** теми. Саме тому дослідження є спробою в українському мовознавстві розглянути тексти постмодерної української історичної прози

крізь призму оцінно-образних номінацій як ключових елементів образу – та текстотвірного характеру.

Ознайомлення з літературою поданої теми дозволило сформулювати **мету роботи:** визначити систему засобів вираження категорії оцінки сучасної української мови та виявити особливості реалізації цієї категорії у мові української історичної прози.

Досягнення сформованої мети здійснено шляхом розв'язання таких **завдань:**

- дослідити мовну оцінку з позицій філософії;
- розкрити основні положення логіки оцінок та схарактеризувати статус оцінки у психології;
- обґрунтувати вивчення категорії оцінки у лінгвістиці;
- визначити систему засобів вираження категорії оцінки;
- детально проаналізувати тексти романів та виявити особливості реалізації мовних одиниць у художніх текстах.

Об'єктом дослідження є тексти сучасної української історичної прози з домінуючими та смисловизначальними в їх структурі оцінно – образними найменуваннями.

Предметом дослідження є опис мовних одиниць, що виражають оцінне значення у художніх текстах як окремого культурологічного простору.

Методи дослідження. Аналіз здійснено переважно за допомогою традиційних методів, найбільш виправданих і доцільних в опрацюванні. Для характеристики засобів вираження категорії оцінки використовувався переважно описовий метод. Особливості мовного вираження оцінки в художніх текстах встановлювалися шляхом лінгвістичного аналізу художніх текстів, контекстно–ситуативного, класифікаційного та кількісно–статистичного методів,

Практичне значення одержаних результатів визначається безпосереднім зв'язком з практикою викладання української мови та

літератури в школах і вищих навчальних закладах. Теоретичні узагальнення і сам фактичний матеріал можуть бути використані у процесі розробки лекційних та спеціальних курсів із проблем стилістики, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвістичної прагматики, комунікативного синтаксису, при написанні відповідних підручників та навчальних посібників, у процесі дослідження індивідуального стилю письменника, у науково-пошуковій роботі магістрів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, а також практичні результати були викладені на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2018-2019 навчальному році, (Кам'янець – Подільський, 2019) та на засіданні кафедри української мови. Одна стаття подана до друку.

Опис структури роботи. Мета і завдання дослідження зумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

ВИСНОВКИ

Використовуючи в роботі термін «категорія оцінки», розглядаємо його як універсальну категорію, що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення й реалізується в частинах слова, вигуках, модальних частках, повнозначних лексемах, словосполученнях, фразах, у мовленнєвих актах і аксіологічних категоріях.

Широке розповсюдження феномена оцінки в різних сферах діяльності людини й суспільства послужило причиною того, що вивчення деяких аспектів проблеми оцінки проводиться не тільки в межах таких розділів лінгвістики як семантика, стилістика, прагматика, соціолінгвістика, психолінгвістика, але й у суміжних з лінгвістикою дисциплінах: філософії, психології, акмеології, етики, естетики, логіки тощо.

Фундаментом поняття оцінки є філософська теорія цінностей, що робить оцінку універсальною категорією (навіть чи існує мова, в якій відсутні поняття «добре» і «погано»), а мовну ситуацію оцінки – типовою, що вимагає відбору та використання певних мовних засобів для вираження оцінного значення.

Оцінку в мовленні може бути виражено на різних рівнях: фонетичному, лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному, інтонаційному.

Об'єктом нашого дослідження став лексичний рівень, на якому ми аналізували мовні одиниці, що виражені такими частинами мови як іменники, прикметники, дієслова, прислівники.

Багатий текстологічний та лексикографічний матеріал дозволив нам провести аналіз художніх текстів та виявити особливості реалізації мовних одиниць, враховуючи граматичний та стилістичний аспекти.

У проаналізованих художніх текстах засоби вираження оцінки нерівнозначні та неоднорідні. Одні використовуються регулярно, займають центральну позицію (прикметники, іменники); інші використовуються

нерегулярно, уточнюють, модифікують оцінні відношення, займають другорядну позицію (дієслова, прислівники). Більшість лексем володіють лише денотативним значенням, а тому з точки зору виражальних можливостей вони нейтральні. Разом з тим, у художній мові, так звані нейтральні слова, набувають досить несподіваних емоційних і навіть функціонально-стилістичних забарвлень: *«Все в цьому світі підпорядковано користі, тож і він, Алім, мусить якось скористатися з життя. Хюсам заробляє на хліб ювелірними виробами, колишній батьків сусід на Україні – ралом, йому ж необхідно погодитися з новою вірою, щоб міг колись жити з меча. Все це просто і зрозуміло. А тому мусульманський бог потрібен йому настільки, наскільки вимагає цього меч, мова – теж, материнська любов Нафіси - також»* (Р. Іваничук. Мальви, 59). Отже, оцінність нейтральних слів є контекстуально-зумовленою.

Отже, на підставі проаналізованих художніх текстів можемо зробити висновки, що визначені нами засоби вираження категорії оцінки, а саме іменники, прикметники, дієслова та прислівники, широко представлені в українській історичній прозі. Віднайдені одиниці допомагають виразити ставлення героїв та самого автора до зовнішніх подій, оцінити зовнішність героїв та їх риси характеру.

Теоретичні узагальнення й сам фактичний матеріал наукового дослідження можуть бути використані в процесі розробки лекційних та спеціальних курсів із проблем стилістики, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвістичної прагматики, при написанні відповідних підручників та навчальних посібників, у процесі дослідження індивідуального стилю письменника, в науково-пошуковій роботі магістрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт
Москва : Наука, 1988. 341 с.
2. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки. Работы Института мозга
им. В.М. Бехтерева. Ленинград, 1935. Т. VI. 146 с.
3. Апресян Ю. Д. Прагматика и лексикография: прагматическая
информация для толкового словаря. Пропозиционные предикаты в
логическом и лингвистическом аспекте : тез. докл. рабочего
совещания. Москва : ИЯ АН СССР, 1987. с. 20–32.
4. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-
гендерні аспекти. Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
5. Вендина, Т. И. Семантика оценки и ее манифестация средствами
словообразования. *Славяноведение*. Москва, 1997. № 4. с. 41 – 42.
6. Вілюнас В. К. Основні проблеми психологічної теорії емоцій.
Психологія емоцій. Москва : МГУ, 1984. с. 4 –20.
7. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва : Едиториал
УРСС, 2002. 280 с.
8. Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. – Т. 2; Сост., ред., авт. примеч. В.В.
Соколов; Пер. с лат. и англ. Москва : Мысль, 1991. 731 с.
9. Грот Н. Я. Психология почуттів в її історії та головних засадах. Частина
I і II. Санкт-Петербург, 1879-1880. 642 с.
10. Горский Д. П., Ивин А.А., Никифиров А.Л. Краткий словарь по
логике. Под ред. Д.П. Горского. Москва : Просвещение, 1991. 208 с.
11. Дмитриева Е. Е. Эмоционально-оценочная предметная лексика со
значением лица в «Петербургских повестях» Н. В. Гоголя.
Лингвистические исследования: Общие и специальные вопросы
типологии. Москва, 1987. с. 85–90.
12. Додонов Б.І. Проблема співвідношення діяльності й емоційних
характеристик особистості. *Проблеми психології особистості*. Москва,
1982. с.115 –121.

13. Дудик П. С. Стилiстика української мови. Київ: Академiя, 2005. – 368 с.
14. Эстетика: Словарь; под общ. ред. А. А. Беляева и др. Москва: Политиздат, 1989. 447 с.
15. Загребельний П. Безслiдний Лукас: роман. Харкiв: Фолiо, 2003. 398 с.
16. Ивин А. А. Основания логики оценок. Москва, 1970. 230 с.
17. Ивин А. А.. Логика: учебное пособие. Москва: Издательство «Знание», 1998. 230 с.
18. Ищенко Н. Г. Оцiнний компонент лексичного значення слова. *Фiлологiчні трактати*. 2010. Т. 2. № 3. С. 47 – 50.
19. Кант И. Сочинения : В 6 т.; под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А.В. Гулыги, Т.И. Ойзермана. Т. 4. Ч. I. Москва: Мысль, 1965. 544 с.
20. Кононенко I. В. Компоненти оцiнної структури прикметникiв. *Мовознавство*. 1980. № 3. С. 54–60.
21. Космеда Т. А. Аксiологiчні аспекти прагмалiнгвiстики: засоби вираження категорiї оцiнки в українській та російській мовах 2001 року: автореф. дис... д. фiлол. наук: спец.10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова». Харкiв, 2001. 32 с.
22. Космеда Т. А. Аксiологiчні аспекти прагмалiнгвiстики: формування i розвиток категорiї оцiнки. Львiв : ЛНУ iм. I. Франка, 2000. 304 с.
23. Кронiк А. А. Установки i еталони мiжособистiсного оцiнювання (модель i гiпотези). Соцiальна психологiя особистостi. Москва, 1979. С.184 – 220.
24. Лаухина А. В. Некоторые заметки о категории оценки в современном русском языке. *Вестник № 1*. 2009. №1. с. 112 – 115.
25. Михальченко Марина. Внутрiшньотекстовi реалiзацiї оцiнки. *Науковi працi*. Т. 92, Випуск 79. С. 38 – 42.
26. Михальченко Марина. Оцiнка у фiлософсько – логiчному та психологiчному аспектах. Лiнгвiстичнi студiї. Випуск 18. 2008. с. 8-12.

27. Михальченко Марина. До питання про категорію оцінки та її місце в тексті. *Донецький вісник наукового товариства імені Т. Г. Шевченка*. Т. 16. Донецьк: Східний видавничий дім. 2007. с. 156-163.
28. Мясищев В. Личность и неврозы. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1960. 426 с.
29. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії: збірник. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : Збірник наукових праць. Дніпропетровськ : Пороги, 2007. Вип. 6. с. 103 – 110.
30. Никитевич В.М. К вопросу о категории оценки в русском языке. *Филологические науки*. 1960. №3. с. 81 – 91.
31. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах 2004 року : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ., 2004. 20 с.
32. Оцінка і комунікація : посіб. для студентів та аспірантів: уклад. Г.І.Приходько. Вінниця : Нова Книга, 2013. 168 с.
33. Панина Л. С. Экспрессивная и эмоциональная лексика как оценочная категория. *Проблемы современной русской лексикологии* : сб. науч. тр. Калинин : КалининГУ, 1983. с. 55–59.
34. Поворознюк С. І. Особливості функціонування оцінних дієслівних лексем у публіцистичному дискурсі. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск XXIII. Частина 4. с. 341-348.
35. Риккерт Г. Философия жизни. Київ: Ника-Цент, 1998. 512 с.
36. Садлівська О. І. Роль оцінки у створенні тональності композиційно-мовленнєвої форми «статичний опис» у науково-популярному тексті. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка* (30). с. 224-228
37. Словарь философских терминов: науч. редакция проф. В. Г. Кузнецова. Москва: ИНФРА-М, 2005. XVI, 731 с.
38. Сморгж Л. О. Эстетика: навчальний посібник . Кондор: Кондор, 2005. 334 с.

- 39.Сучасна українська літературна мова : підручник : А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін., за ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища школа, 1997. 493 с.
- 40.Українська мова : енцикл.; редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О.(співголови); М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.
- 41.Философия языка; ред.-сост. Дж. Р. Сёрл; пер. с англ. : И. М. Кобозевой [и др.]. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 206 с.
- 42.Фресс П. Сприйняття і оцінка часу. *Експериментальна психологія*. Москва : Прогрес, 1978. с. 88 –135.
- 43.Фресс П. Емоції. *Експериментальна психологія*. Москва, 1975. Вип. V. С.112 – 195.
- 44.Фролов И. Т. Введение в философию: учеб. пособие для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2004. 623 с.
45. Фомина, Ю. А. Аспекты изучения языковой оценки. *Вестник Челябинского государственного университета*. Филология. Искусствоведение. Выпуск 16. 2007. №20 (93). с. 149 – 156.
- 46.Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок. *Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака*: межвуз. сб. науч. тр. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та. 1983. с .11-16.
- 47.Шинкарук В. Д. Оцінка як категорія модусу в латинській мові. *Studia Linguistica*. 2012. Випуск 6. с. 323 – 331.
- 48.Шмелёв Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. Москва: Наука, 1977. 168 с.
- 49.Юм. Д. Трактат о человеческой природе. Книга вторая. Об аффектах. Книга третья. О морали; пер. с англ. С.И. Церетели, примечания И.С. Нарского. Москва: Канон, 1995. 416 с.